

Vaszkó Irén : Endrődi szőttesek
(Kézirat, 1982)

„Teríti a lány a vásznat így ,meg így ippeg¹ így”,

énekelték hajdan a kis lányok szinte minden faluban. Azonban amíg azt a vásznat - fehérítés céljából – kitergették, de sok és fáradságos munka előzte meg mindenütt ahol kendert termeltek és fel is dolgoztak.

Községünk falumúzeumában (Tájház), 1981. okt. 13-án a Művelődési Ház vezetőjével – Domokosné Paróczai Jusztinával – olyan kiállítást rendeztünk, ahol bemutattuk falunk régi szőtteseit. Azokat a darabokat tártuk a nagyközönség elé, amelyeket már csak a kegyelet őrzött meg a ládák, a sublótók fiókjaiban. A nemes cél érdekében szeretettel adták kölcsön mindazt, amit kértünk. Amikor az anyagot összegyűjtöttük, akkor láttuk mi is igazán mily nagy mintakincs szunnyadt a régi és újabb bútorok zugaiban. Felmerült a kérdés, mennyi vészett el a háborúk viharaiban és a padlást lesöprő nehéz időkben. Vagy mennyi vándorolt el egy-egy öreg temetése után, az idegenben élő örökösök kezén.

Ezt a kiállítást azok emlékének szenteljük, akik fontak szőttek, mintákat álmodtak, terveztek, gyűjtöttek és átmentettek. A megálmodott mintákat beleszőtték a vászonba. Ma ezek a vásznak beszélnek nekünk. Nem volnánk hozzájuk méltók, ha veszni hagynánk ezt a nagy kincset. Tudjuk, ennél sokkal több, nagyobb – talán ősbibb – mintájú szőttesek vesztek el, azonban az is jelentős, ami megmaradt.

A Gyomai Háziipari Szövetkezet vezetőivel - akik felismerték a kiállított anyagban rejlő értéket – arra a megállapodásra jutottunk, hogy az ők segítségével megmentjük, ami még menthető.

Kötelességünk ez Endrőd azon nagy szent öregjeivel szemben, akik ezeket a remek darabokat az akkori idők primitív körülményei között készítették. Hiszen mécses, gyertya majd lámpa világánál fonták és szőtték a csodálatos mintákat.

De hol vannak már ők? Ott nyugszanak a gyomavégi², szavasvégi³ és a központi temető mohlepte sírjaiban. De amit alkottak, azzal minden késői utód büszkélkedhet.

Mielőtt azonban a szőttesekről és azok készítéséről részletesen értekeznénk, vessünk egy pillantást községünk múltjára s ebben a múltban arra is, hogy mikortól van szó a fonalat adó növényről, a kenderről.

¹ ippeg, ipeg= éppen, tájszó

² gyomavégi= Endrőd Gyoma felé fekvő része.

³ szarvasvégi= Endrőd Szarvas felé fekvő része.

„Endrőd Békés Vármegye északnyugati részén, a Hármaskörös partján, Gyomától nyugatra fekszik. Hogy mikor keletkezett, pontosan nem tudjuk, de 1425-ben már jelentős község, 33 nemes család lakja, akik a szomszédos Gyoma uraival többször perbe keveredtek. A pert az Endrődiek nyerték meg. De, hogy a béke tartós legyen, még ugyanezen évben az akkori szokás szerint határt jártak. A Keselyűs halomtól kezdve északra a Körösig 6 határhalmot emeltek, vagy újítottak meg. Majd a Körösön általmenve, a Szeli nevű halastó mellett állították fel az utolsót.” (Karácsonyi, 1.)

Endrőd nevét Endre nevű tulajdonosától kapta.”1425-ben Endred.1448-ban Endreed 1553-ban Endryd”(Karácsonyi, 1) néven szerepel. Ma Endrőd a neve.

A XV.- és XVI. századból ismerjük néhány lakójának a nevét. Balassa, Berczky, Bernóthy, Both, Botos, Dienes, Eszes, Farkas, Fodor, Haranghy, Harasztos, Kamuthy, Keresszegi. Kis. Köre, Kövér, Nemes, Seres, Vasas – családok lakták. (Karácsonyi, 1) „Papja még megfizette a tridenti zsinatra utazó követnek járó 3 Forintot .” (Karácsonyi, 1).

Az 1563-as jobbágy összeírásából - mint túlnyomóan nemesi község – kimaradt. Az 1557-8 defterből azonban tudjuk, 35 ház volt benne, s így lakossága 70 családra, vagyis 350 főre tehető. 1598-ban lakatlanná válik a megye sok községével együtt. Az 1600-as évek elején megint, mint lakott hely szerepel. Annak tudata, hogy valamikor nemes község volt élt még 1625-ben is. Pálffy György például Bethlen Gábor előtt erre hivatkozik. „ Bethlen Gábor erdélyi fejedelem, s a Magyarország némely urának 1625-ben nov. 22-én Kolozsvárott kiadott írásából: ...Békés Vármegyében fekvő Endred nevű birtok minden telepese és lakója mindenkor, az egykori Magyarország dicső királyának idejében is nemesi kiváltságokat élvezett. Mivel azonban az erről szóló közös mind pedig a részletes okmányok a múlt viszontagságai között elpusztultak⁴, elveszettek bizonyultak az előbbi említett Endredről való nemes Pálffy György jóindulatunkhoz folyamodva saját személyes és örökösei számára egy érvényes, nemesi kiváltságot biztosítóokmány adományozását kéri tőlünk...”(Palugyai, 3.)

Endred 1685-ben ismét elpusztul, 1701-ben visszaszállingóznak lakói, de 1703-ban újra futniuk kell a rácok elől. 1718-ban kezd újra benépesülni. A lakosság zöme azonban 1731-bentelepül a mai Endrődre, részben Nemeskerekből, részben más vidékről.

1731-ben már rendbe hozzák valamelyest a „rozzant egyházat” olvashatjuk a Historia Domus-ban.

1733-tól van anyakönyvezés latin nyelven. Ezek az anyakönyvek ma is megvannak.

⁴ elpusztultanak= elpusztultak

A lakosság gyorsan szaporodik, részben a természetes szaporodással, részben az újabb bevándorlókkal. (Hiszen az egész ország népe mozgásban volt.) Először csak a Körösön erről⁵ fekvő területeket használják, mert még elég az is. A gyors szaporodással nagyobb területekre volt szükség, mert nem csak az ember, de az állatok is szaporodtak. Főleg állattartással-tenyésztéssel foglalkoznak. Az utak olyan rosszak voltak – télen járhatatlanok – hogy a gabonát elszállítani nem igen tudták. Az állat elment a maga lábán.

A Körösön túli simai réteket a kisújszállásiak bérlik az uraságtól, Harucken György báró volt a Békés megyei földesúr. Az endrődieknek is szükségük van legelőre, szép egyetértésben a kisújiakkal közösen bérelnék egy darabot. Mind az ember, mind az állatok szaporodásával több rétre, több legelőre van szükség.

Új bérletet 1762-ben már az endrődiekkel köti meg az uraság, hiszen Endrőddel határos, Kisújszálláshoz meg 40 km-re fekszik. A fent említett legelők valaha Simához tartoztak. Sima, valamint Csejt a török előtt lakott hely, tehát település volt. A török után azonban nem települ újra egyik sem. A Körös a legnagyobb kanyarokat Simánál alkotja. Mind a két terület dús legelővel rendelkezik. Sima határos a szomszédos Mezőtúrral is. Mind Endrőd, mind Mezőtúr igényt tart a legelőkre. Csejt határos Túrkevével, Endrőddel és Simával. A csejti területeket a túrkeveiek használják.

„1740-ben a simai területekért Mezőtúrral, a csejti területekért folytatott határperből... Endrőd kerül ki győztesen”. (Kovács, 2)

Az 1700-as évek elején már gyümölcs, zöldség és gazdasági növények termeléséről is tudósítanak bennünket az összeírások. 1748-ban a kendert és a magját, mint beszolgáltatás alá eső növényt találjuk. (Kovács, 2) „1767-ben 150-200 maroknyit kellett beszolgáltatni. 1 marok = 1-1/2 krajcár.” (Kovács, 2).

A beszolgáltatás alá eső terményeket meg kellett váltani pénzéért.

Ahogy szaporodik a lakosság, több gabonára, zöldség és gyümölcs félére van szükség. Egyre több legelőt kell feltörni és földművelés alá fogni. A földek pihentek, jól teremnek. „1834-ben annyi szőlő termett, hogy a csónakokat is borral töltötték meg ...”

„Dohányt, kendert mindenki annyit termelt magának, amennyire szüksége volt . A föld általában gazdagon termő...évenkénti középátlárával szokott teremni:

búza	35681	pozsonyi mérő
árpa	30532	pozsonyi mérő
kukorica	40436	„ „

⁵ erről= erről, tájszó

zab	6246	”	”
kender	50	mázsa”	

(Palugyay, 3.)

Amint látjuk, a kender, a gabonaneműkkel együtt szerepel, nagyon fontos növény, hiszen paraszti gazdaságok önellátóak, a kender a ruházkodás alapanyaga.

Az 1882 évi Protocollum⁶ véletlenül megmaradt. Ebben több olyan peres esetet olvashatunk ami a kenderre, mint fontos növényre rávilágít. „Öreg Giricz Mihály panaszolja, 6 és ½ csomó kender, minden csomóban 10 fő lévén, a kertje béli házból elveszett (Községi levéltár, 4.). A kendert a szomszéd padlásán találták meg. a bíró igazságot tett a tulajdonosnak visszaadta a kendert, „A tolvaj 10 pálcaütést fog szenvedni.” A tolvajokra „tsavargókra⁷”, a tékozlókra a törvény, az igazságszolgáltatás szigorúan lecsap. „Minthogy ifjabb Hanyecz Györgyné tékozlás miatt többször megintvén, újra kender tékozlására avatta magát, ennek tékozló társ Kakasné. Hogy ennek utána jobb gondviselője legyen férj e gyűjteményének, rossz tselekedetéért⁸, 10 korbácsok lészen⁹.” (História Domus, 5).

Talán azért van az, hogy ma is mindenki nagyon megbecsüli a szőtteseket. Eladni csak végszükség esetén lehetett. A szebbjét sohasem használták, anyáról-leányra öröklődött. Talán a velejáró sok munka, vagy a szép minták, vagy az öregek iránt érzett tisztelet, emlékezet volt az oka. Ki tudja?

Régen a tulipános ládában volt a helye. Ha járó-keelő rekviráló hadak érkeztek a faluba, a „fentkamrában¹⁰” lévő titoklyukba rejtették el a többi kis értékükkel együtt.

Sok öreg nénitől hallottam: „Ezt még az én jó édesanyám szötte” és szeretettel simogatta meg a megmutatott darabokat. Az igaz, hogy akkor még nagy volt az öregek tisztelete. Az a mondás járta: „Öreg ember mondta, igaznak kell lenni.”

Mint láttuk a kender igen fontos növény volt. Még a közmondás is úgy szól: „Búsul, mint akinek nem jutott kenderföld.” Bizony búsulhatott is. A szegényebbek, akik a gazdagok szolgálatába beálltak, kaptak bérbe 1 kh¹¹ kukoricát és 1 vékás¹², az-az 100 négyszögöl kenderföldet. E nélkül nem jöhetett létre az egyesség. A kendert április elején

⁶ protocollum= Oklevél bevezető része.

⁷ tsavargókra=csavargókra, régies írásmód

⁸ tselekedetéért= cselekedetéért, régies írásmód

⁹ lészen= lesz, régies írásmód

¹⁰ fentkamrában=Endrődön használatos kifejezés. Vélhetőleg a főépületben lévő kamrát jelenti.

¹¹ kh= Kataszteri hold, régi magyar föld- és területmérték

¹² véka=magyar, száraz úrmérték

elvetették. Ha jó volt az időjárás szépen megnőtt. A megérett kendert július végén, augusztus elején kézzel kihúzgálták (nyőtték), kévébe kötötték, majd kocsikkal a kenderáztatóba vitték. Ez a Körösnek egy sekélyebb része, (ma holtág), de ma is mindenki „kenderáztatónak „nevezi, sőt most utcanév is van ilyen. A kenderáztatás valódi faluünnep volt. Ott dolgozott a család apraja-nagyja. A Kévéket vízbe vert cölöpök közé rakták, tetejére nyomatékokot, sarat tettek. Így ázott a kender 8-9 napig. A jól megázott kenderről lerothadt a levélzet, lehetett kihúzgálni. A férfiak szétszedték a cölöpöket, kiadogatták a kévéket a partra, ahol asszonyok, gyerekek kocsira rakták, haza vitték. A vizes kévéket felállították és az a napon száradt. A kérges kévéket a férfiak balta fokával megütögették, az asszonyoknak így könnyebb volt tilolni. A tilolás által a megszáradt növényi részek leválnak. A megtilolt kendert állati vagy emberi erővel körbehajtható morzsolóba tették. A morzsoló kenderből minden pozdorja kihullt. Végül gerebennel (héhel)¹³ jól megfésülték a hegyes szögeken. A szép szöszöt csomóba kötötték, (1 csomóba 10 főt raktak) és elraktározták a padláson a fonás idejéig.

A szépen elkészített kendert az adventen (a farsangon) megfonták. Mennél vékonyabbra fonták, annál szebb vászon lett belőle. Akadtak szegény asszonyok, akik olyan csodálatosan fonták a kendert, hogy a gazdagok részibe velük fonatták meg (negyedén, nyolcadán).

A kender rostját finomsága szerint négy csoportba osztották:

- 1 feje¹⁴
- 2 koccsa¹⁵
- 3 omicska¹⁶
- 4 csépü¹⁷

A fonás ideje a farsang volt. Mindenki tudott fonni, ki szebben, ki durvábban. A fiatalok eljártak a fonókába fonni. Több fonókáról tudunk. Itt a munka befejezésével táncre perdült az ifjúság. Ezért szívesen mentek a fonókába. Általában egy orsóval kellett lefonni egy este. Az is igaz, hogy egy orsóra ráfért 3 pászma is. De akkor bizony nem jutott idő a táncre. No, nem kellett a fiatalokat féltetni, megcsinálták ők úgy, hogy mindenre jusson idő.

A História Domus arról is tudósít bennünket, hogy a fonókák s velük a táncmultságok nagyon „elszaporodának”, miért is a bíró uram „azokat beszünteté”. A

¹³ héhel= fakorongba ágyazott, deszkára erősített szegrózsa, melyet kender- és len feldolgozásnál rostfésülésre használnak.

¹⁴ feje= A legjobb minőségű kenderszál

¹⁵ koccsa= jó minőségű kenderszál

¹⁶ omicska= közepes minőségű kenderszál

¹⁷ csépü= a leggyengébb minőségű kenderszál

megfont fonalat motólára¹⁸ hajtották, s közben a szálakat számolták. Aki szőni akart, annak ehhez is kellett érteni.

3 szál	1 ige
50 ige	1 pászma
1 pászma	150 szál

A motólával megmért fonalat pászmálba kötötték, kimosták, fehéritették (nyuvasztották), megszáritották, majd legombolyították. Csak a legombolyított fonalat lehetett megvetni a vetőfán, azaz alkalmassá tenni, hogy felhúzhassák a szövőszékre. Csak ennek a hatalmas, ésszt, erőt kívánó munkának elvégzése után kezdődhetett a szövés. Leírni is borzasztó, hát még megcsinálni. A böjtön megkezdődött a szövés. Általában 4-5 rend fonalat húztak fel a szövőszékre. Minden házban csak úgy kattogott a szövőszék. Kihallatszott az utcára. Több családot megkérdeztem mennyit tudtak megszőni egy télen? „Az összes fonalat, amit megfontak” volt a felelet. Ez olyan 20-25 rendnek felelt meg.

1 rend	8 m
20 rend	160 m
25 rend	200 m óriási teljesítmény

Persze, abban az időben nagy családok voltak. Egy családban 7-9 gyerek volt, sőt több is. Ott éltek a nagyszülők, a nagylányok, menyecskék is. Mindenki tudott szőni. A férfiak is besegítettek, hiszen ilyenkor szünetelt a mezőgazdasági munka. Nem egy férfi tudott szőni. A gyerekek csőrölni¹⁹ segítettek. És ez így ment évről-évre. Ha a lányok férjhez mentek, hozták az új menyecskét a fiúk, nem volt hiány a dolgos kézben.

Eleinte, értem alatta az 1700-as éveket, a nép szegény volt és csak kenderet használtak a szövésnél feleresztőnek (ami a szövőszéken van) és beleverőnek is (ami a vetélőben lévő csőre van tekerve).

Az idő teltével, a gazdasági helyzet erősödésével, a módosabbak már pamut feleresztőt és kenderfonal beleverőt használtak. A pamutot itt ma is mindenki „pamuknak” mondja. A kenderfonalat meg vászonnak. Azt a szőttest, amiben nincsen pamuk, ezentúl „csupavászonnak” írom, mert itt úgy nevezik. Köznapi használatra a legkésőbbi időkig csupa vásznat használtak, mert a mosásnál jobban kelt és minden mosásnál fehérebb lett. Ezt tartják róla ma is.

¹⁸ motóla= motolla, a megfont fonal lemérésére és motringba rendezésére szolgáló eszköz

¹⁹ csőrölni=Endrődön használatos kifejezés: vélhetőleg a motollát forgatni

De nézzük meg a vásznakot a kenderfonal felsorolt minősége szerint:

1. feje kenderfonalból szőtték: Abroszok, dísz törülközők, szebb törülközők, szakajtó ruhák, sima vászon, amiből készült a női ingváll, férfiing stb.
2. Koccsából: Lepedők, régebben párnahuzatok is, sütő és szárító abroszok, használati törülközők, derékaljak, tarisznyák, törölgetők, simavászon-gatyára és női pendelre, nőknek sütő kötény, zacskók.
3. Omicskából: Durvább lepedők a szalmazsákok letakarására, gyerekeknek iskolatáska, durvább törölgetők, hamvasnak nevezett vékony ponyva a tüzelő (szalma behordására) durvább tarisznyák.
4. Csépi: négy nyüsttel szöve: zsákok, ponyvák, lovaknak abrakos tarisznyák, kociülésre takaró stb. Bizony nagy munka volt ennyit megszöni. Némely háznál egy nap „loment” egy rend, azaz 8 méter. Természetesen többen szőtték. A vászon szövéséhez 12-13 bordát használtak. A pokróc szövéséhez 6-7 bordát. Sok Házban a férfiak maguk csinálták a bordákat és a nyüstöt is. Ma egy asszony tud nyüstöt kötni a faluban. Fonalat vetni 2-3 tud csak.

A szövés valamiféle eseményt, nyüzsgést jelentett, talán úgy is írhatnám izgalmat. A szövőszék felállítása a férfinép dolga volt, a többi az asszonyoké. Egész héten szőtték. De volt olyan család ahol szombat délben kirakták a szobából a szövőt, mert jött a vasárnap. Igen vallásos nép élt itt. Az ünnepet megülték. Vasárnap misére menet és jövet, elbeszéltek ki mennyit szőtt már le, ki milyen új mintát talált ki. Ez futótűzként elterjedt. Hazaérve elmondták egymásnak az újat, az érdekeset és meg is nézték egymás munkáját. A másoktól hallott eredmény, valamiféle versenyre készítette a „vászoncseledeket”. Talán ez az - „én még szebbet és másformát szövök”- versenyből tudom megmagyarázni a gazdag mintaanyagot és a sok variációt. Ez a verseny, ha más vonalon is, de él ebben a népben most is.

A böjt a nagyhéttel végződött. Ekkorra mindenki készen volt a szövéssel. Ez a hét a takarítás, a templomba járás ideje, hiszen közelgett a húsvét. Aki nem szőtt le, az meg sem merte mondani senkinek, mert kicsúfolták. Valóban sokat szőtték, de sok kelengye kellett egy-egy családban, mert több leány volt, mint ma. Megkérdeztem akadt-e olyan szegény lány, aki nem vitt magával – ha férjhez ment – vászon kelengyét? Büszkén mondták: Lehetett olyan, de nem Endrődön.

A szövésnél mintának, csíknak – itt úgy mondják „sík” mindég piros pamutot használtak. Kutattam visszamenőleg, de soha senki, még az öregektől sem hallott más színt. A 30-40-es években egy-két módos család megpróbált szövetni sárga, lila, és kék pamuttal. De nem váltott ki tetszést, így, nagyon szerették a dús csíkokat, mintákat az újítás követők

nélkül maradt. A piros pamuttal nem bántak csínján, nagyon szerették a dús csíkokat, mintákat. Én mintegy 466 darabból válogattam össze a kiállítás anyagát, ezek között a dús minták csak pirossal készültek. Törülgetőkbe, törülközőkbe – különösebb tekintettel az újabb keletűekre – már akadt a piros mellé egy kis zöld esetleg kék pamuk.

Egy szegény leány kelengyéje a következő darabokból állt:

- 4 abrosz
- 4 lepedő
- 4 szakajtó
- 12 törülköző
- 1 dístörülköző
- 1 derékalj
- 6 törölgető
- 3 ingváll
- 3 pendel²⁰
- 4 zsák
- 8 méter feltekert sima vászon

Egy többgyermekes közép parasztcsaládból való lány kelengyéje:

- 24 törülköző
- 24 törölgető
- 10 lepedő
- 8 abrosz
- 4 szakajtó
- 2 derékalj
- 6 ingváll
- 6 pendel
- 8 zsák
- 1 ponyva
- 4 tarisznya
- 2 párnavédő vászon
- 16-20 méter feltekert sima vászon

Egy gazdag lány (természetesen ott is volt gyerek rendesen, de több a föld is) kelengyéje:

- 12 abrosz
- 12 lepedő
- 12 szakajtó
- 50 törülköző
- 1 dístörülköző
- 2 derékalj
- 30 törölgető
- 6 ingváll
- 6 pendel
- 12 zsák
- 1 ponyva
- 4 tarisznya
- 2 párnavédő vászon
- 32-40 méter feltekert sima vászon.

²⁰ pendel=pendely, női alsóruha

Először a simavászonról szeretnék beszélni. Ennek a szövése a legegyszerűbb. Ha szép a fonal, nem szakadozott, ezt mindenki tudta szőni. Mint a kelengyénél felsoroltam ilyet minden házban sokat lehetett találni. Tekercsbe hajtották és a láda vagy a kanapé fiókjában őrizték. Mit készítettek belőle?

1. Nőknek ingváll bevarrt ujjal, pántba foglalt nyaki résszel bő, „tülled álló”²¹ alsó résszel. Pendelt 2-3 szélből. Egy szél 60 cm. A pendel derék részét pántba foglalták ugyanis ez szorította le a tűhegygel felszedett ráncot. Oldalán, néha hátul nyílás volt megkötővel.

Egy vászon pendelt Szujó Lajosné, Ugrin Mária ajándékozott a Tájháznak. Még az édesanyja kapta „stafférungba”²² de nem használta fel.

2. Férfiaknak: Inget. Eleinte az ing nyaki része pántba volt foglalva. Későbbi időben már sárgavászonból gallért varrtak neki az asszonyok. (A sárgavászon bolti anyag volt.)

Gatya: valamikor bő gatyát készítettek 5-6 szélből. Már csak régi fényképeken látható.

A ma élő nők és férfiak közül még sokan használnak vászon fehéreneműt, de csak munkára. A gatya és a pendel azonban már nem kapta meg a fent említett bőséget. Sima vászonból varrták össze a lepedőket. A múlt században (XIX) még sokan szemfedőnek is használták a lepedőt. Az 1831-es kolera járvány alkalmával mindenkit ott temettek el ahol meghalt, tehát a tanyaiakat a tanyájukon. A Körös egy zugában a bágérgép²³ megbolygatott pár ilyen sírt. A megmaradt textília foszlányokból rá lehetett ismerni az „asszonyszötte”²⁴ lepedőre.

A lepedők mérete: hossza 180 cm, szélessége 120 cm.

A közepén elnyűtt lepedőt kétfelé vágták és a két szélén összevarrva tovább lehetett használni. Az agyon mosott lepedőkből kaptak a gyerekek egy-egy kapcadarabot.

Az 1822 évi Protocollum megőrzött egy vászonnal kapcsolatos esetet.

„No. 18 Bari Pálné panaszolja, hogy Czigány Mihály asztalosnak 4 rend vásznat szővén, mikor már a felesége meghalt, annak árát kifizetni nem akarja.

²¹ tülled álló= Endrődön használatos kifejezés: tőled elálló, bő aljú

²² stafférung= staférung, hozomány

²³ bágérgép= kotrógép, markoló

²⁴ asszonyszötte= Endrődön használatos kifejezés, Nem takácsmester készítette, hanem otthon szőtték az asszonyok.

Végzés: Czigány által vevén²⁵ a vásznat, azért eleget tenni tehát tartozik is, fizetvén minden rőfért 4 forintot. A vászonnak mindig jó értéke volt.”

Nézzük most az endrődi szőtteket a szövés módja, csíkozás és mintái szerint.

I. Sima csíkosak

Úgy szőtték, mint a közönséges vásznat. Csak 2 nyüstöt²⁶ és egy vetélőt²⁷ használtak a szövéshez. Amikor a csíkhöz értek a vetélőbe piros (esetleg egy csík más színű lett) akkor a zöld fonalat és az előre kitervelt, lerajzolt minta szerint egyszerűen szőtték. Lábbal csak a két középső nyomdokot²⁸ használták.

Minták: A csillagok rengeteg variációja állt elő. Például egy széles, mellette két szélesebb, három szélesebb. A csíkok összes szélessége 10-12 cm az abroszban (persze csak variációval.)

Törülközőben a keskenyebb, szélesebb csíkokkal együtt az átlag szélesség 5-6 cm volt. Törülgetőkben még keskenyebbet variáltak 3-5 cm. De a sok variáció nagyon kedves „síkokat” (itt így mondják) hozott létre.

Sokan a pirosat – mielőtt a vetélőbe tették volna – összesodorták könnyedén egy fehérrel. Ez szövésnél kalászos, rozmaringos formát hozott létre. Igen szép és gyakori, egyszerű, ízléses csík lett belőle.

Szakajtónak többen kockásat szőttek. A kockás minta készítésénél már a vetéskor (a fonal felvetésekor) gondoltak. Annyi piros fonalat használtak a vetőfán, amennyi kockásat kellett szőni. Ezt a vető asszony számolta ki előre. A kocka csak akkor jött létre, ha feleresztő fonal két széle felé például 10-12 szál pirosat is felhúztak. Amikor a vetélővel keresztbe rászőtték a pirosat, létrejött a ” kockás” minta.

Mire használták ezeket az egyszerűbb mintájú abroszokat? Ezek voltak a szárító, a használati abroszok: tarhonya, csiga, lebbencs, párkorpa szárítására. A disznóöléskor a leszózott hús letakarására, a káposztás hordó, az erőstúrós hordó lefedésére. Tanyára menet a batyut ezzel kötötték a hátukra.

A simacsíkos törülközők, törölgetők a mindennapi használatra készültek. Mint ilyenek, ezeket gyakran mosták és ezek nyőttek²⁹ el leghamarabb. Bár sok volt egy háznál, sokat is

²⁵ által vevén= átvette

²⁶ nyüst= segíti a fonalsíkok szétválasztását

²⁷ vetélő= a keresztfonalak vezetésére,átvetésére használt eszköz

²⁸ nyomdokó=Endrődön használt kifejezés:lábító,lábbal hajtott pedál ezzel emelik és süllyesztik a nyüstöt

²⁹ nyőttek = elhasználódtak

szóttek minden évben hozzá. A simacsíkos abroszon nyújtották a finom nyújtott rétest is. A mintába beleragadt a tészta, az nem volt ilyesmire alkalmas.

II. Duplaveréses csíkosak

Olyan szépek, hogy megértem azokat, akik sajnálják elhasználni. De jó is, mert így mi is megismerhettük és gyönyörködhettünk bennük.

A szövőszéken ezek megszövéséhez 4 nyüstöt alkalmaztak, a következő módon: A felhúzott fonalat vagy pamutot először a leghátsó nyüstbe szedték be, de nem minden szembe fűztek egy fonalat, hanem kettőt a leghátsó nyüst szembe, kettőt az előző nyüst szembe. Az elől lévő két nyüst minden szemébe behúzták a fonalat, úgymint a simavászonnál tették. Lásd az alábbi rajzot

oo oo oo oo	4. nyüst
oo oo oo oo	3.nyüst
oooooooooooooooo	2. nyüst
oooooooooooooooo	1. nyüst

Amikor a megkezdett fehér vásznat a csíkiig szótták, azaz kezdték a csíkot, a vetélőbe piros pamutot tettek. A nyomdokóval felemelték a 4-es nyüstöt a vetélővel löktek egyet, majd a nyomdokóval felemelték a 3-as nyüstöt, a vetélővel újra löktek a fonalat. Ezt ismételték. Így duplaveréses, de egyszín piros csíkot kaptak. Ezt nevezik pántlika csíknak. Nagyon egyszerű. Több abroszt láttam vászonból, két szélén vastagabb pántlika csík, a közepén 14 centiméterenként keskeny pántlika csík ismétlődik. Lenyűgöző a maga egyszerűségében.

Tehát a duplaveréses minták között legkönnyebb:

1. Pántlika csíkosat készíteni.
2. Fehérrel kombinált duplaveréses csík. Úgy készül, mint a fent említett csík, csak a másik vetélőbe fehér szálát tekercselünk, s ha a piros szövésünk elérte a kellő vastagságot, akkor a fehérrel folytatjuk. Amíg a pántlika csíkot többnyire abroszba, ezt meg többnyire törölközőbe használták.
Variációk: 3 piros közt 2 fehér. ugyanez csak a középső piros széles stb.
3. Duplaveréses csík fehérrel és fogacskákkal kombinálva. Ennek a szövéséhez már tudás és nagy gyakorlat kellett. Két vetélőt használtak, egyikben fehér, másikban piros fonat. A két vetélőre csak a fogacskáknál volt nagyon szükséges. A fogacskák (olyan) finoman fejezik be a csíkokat, vagy ha belül alkalmazzák, töltik ki a tereket. Találtunk 1-1,5, 3, 6, 8 centiméter széles csíkokat, melyeket fehérrel

és fogacskával dúsan variáltak. Nem mindenki 2-2 szálát szedett be a hátsó nyüstbe (3. 4. nyüst), volt, aki 3-3 szálát. De olyat is találtunk aki 4-4 szálát alkalmazott.

Amint láttuk a rengeteg duplaveréses csíkokat 3 csoportba rendeztük, illetve rendszereztük. Nézzük meg melyiket milyen vászon neműben szerették alkalmazni.

1. Pántlika csík: általában abroszok.
2. Fehérrel kombinált: általában törülközők, ritkán törülgetők
3. Fehérrel és fogacskával kevert: Abroszok és törülközők. Törülközőnek két szélső végén egy 5 centiméteres csíkot szőttek. Abroszok készültek Két szélén vastag csík a közepe üres. Vagy két szélén vastag csík, közepén 14 cm távolságokra egy keskenyebb 1,5 cm csík. Ezek voltak a sütő abroszok. Abban az időben mindennek megvolt a rendeltetése. A sütőabroszt csak sütésre lehetett használni. Íratlan törvény, de törvény volt. Erre a család legöregebb női tagja ügyelt fel. Télen a kenyérsütéskor a teknő a szobában volt, leterítve szép és tiszta abrosszal. Hiszen mindenki látta. Vigyáztak a ház tisztaságára. A kenyér szent volt. A családfő szegte meg. Szegéskor keresztet vetett az aljára.

Méretük: hossza 160 cm, 170 cm szélessége 120 cm. Törülközők hossza 1m - 90 cm szélessége 60 cm.

A legtöbb derékaljban a duplaveréses mintának ezt a változatát (fent leírt) találtam meg. A csík szélessége itt is 8 cm. A duplaveréses abroszokat használták ünnepekre is abban az időben, amikor a szedettek még nem terjedtek el.

A gazdagok leányaik kelengyéjébe duplaveréses szövetek, akár asszonnyal, akár takáccsal szövétek a vásznat. A szedett vászovba gyakran, a duplaverésesbe ritkábban kerültek szövegek. Azért akadt ilyen is. „Jézus az én reményem” című temetési éneket mind duplaverésesben, mind szedettben megtaláltam. Ezt terítették fel, ha halott volt a háznál, vagy tiszta fehérét.

Ismerek családot, akik nem szerették a szedetteket, csak duplaveréses szöveteket. Ilyen a Göndör Tímár család.

Lakodalmakkor, disznótorkor, névnapkor a legtöbben duplaveréses szöveteket terítették fel. Egyházi ünnepeken általában szedetteket.

Mind a szedettekből, mind a duplaverésesekből készítettek un. 12 személyes abroszt. Ezeknek mérete:

hossza (általában) 3 m, szélessége 1,2 m.

Van olyan, melynek két szélén vastag duplaveréses csík, közepén orgonacsöves mintával név, vagy felirat a két minta köze sima, üres.

A szakajtókat illetve szakajtó ruhákat is duplaveréses csíkkal díszítették, de nem dúsan, egyszerűen. Méretük: hossza 70 cm, szélessége 60 cm.

Duplaveréses derékaljakat szinte minden családban lehetett találni. Ma már csak az öregek használják. Nagyon sokan a derékaljat takácscsal szövették. Két tényezőt találtam, ami megkülönbözteti a mester és a házimunkát.

1. A takács tudott szőni 1 méter széles vásznat, az asszonyok nem.
2. A takács szőtt 15 cm széles mintát (csíkozva), az asszonyok általában 7,5 - 8 cm széles csíkokat szőttek. Az asszonyok fogacskákkal készítették, a takács ezt ritkán alkalmazta.

Derékalj mérete hossza 180 cm szélessége 100 cm.

Már csak a nagyon öregek használják. Olyan sok szép duplaveréses szöttes van most itt körülöttem. Valami csodálatosak. Szeretném mind leírni milyen is a mintájuk, de ahhoz kopár minden emberi szó. Ezt csak színes fotó tudja némileg visszaadni.

III. Szedett mintás vásznak

Olyan sok díszítette kiállításunkat. Bizony nagyon nehéz megszerezni.

Hogyan is csinálták?

A szövészeiken a szedetteknel csak két nyüstre volt szükség. Viszont kellett egy nyilaló fa³⁰ sok vastag madzag, és egy lapos fából készült tű, amit a fonál szálai közé dugtak a minták számolásánál és szedésénél. A családban a legügyesebb szötte – bár a többi is értette-, de segítségre is nagy szükség volt, egyedül nem lehetett csinálni. Amint a nyomdokóval a nyüstöt felemelték, a nyüst mögött bedugtak egy nyilaló fát (15-20 cm széles fa, jól legyalulva), élire állítva. Szedni a fonalat annyiszor kellett, ahányszor a minta iránya változott. Minden változásnál a nyüst mögött a szálak közé a felszedésnek megfelelően behúztak egy zsineget. Ha a minta szimmetrikus volt könnyen ment, középig kellett felszedni a feleeresztő fonalon a mintát. Ha nem szimmetrikus volt, akkor a minta végéig fel kellett szedni. Rengeteg munka, nagy türelem, jó számoló készség és ügyes kéz kellett „csak”hozzá. Mivel a fonal kétszínű piros és fehér) így két vetélőt használtak. A befűzött zsinegeket a szövés alkalmával egy kicsit kifeszítették, persze csak ott, ahol éppen szőtt a székben ülő. És annyiszor fordították a nyilaló fát, ahányszor a másik befűzött zsineghez értek. Mivel a szedett nagy és nehéz munkát kívánt, csak abroszokba, dísztörülközőkbe, és díszesebb törülközőkbe, valamint derékaljokba szőtték. Ez a mintakincs olyan gazdag, hogy erről külön lehetne egy könyvet írni.

Legáltalánosabb az volt, hogy az abrosz két végére dús mintát választottak ki. A mintának szegélyt szőttek és ez a kedves, egyszerű szegély ismétlődött végig az abroszon belül 14-15 cm távolságra, arányosan.

³⁰ nyilaló fa= 15 -20 cm széles gyalult deszka ugyanazt a szerepet töltötte be, mint a nyüst

Nagyon sokat találtam olyat, ahol az abrosz közepébe beleszőtték a tulajdonos nevét. Vagy valamilyen szöveget, a szerint amilyen alkalomra készítették. Gyakran a két rövidebb végét csodálatosan kirojtozták. A rojtot mintára kötötték meg. Sokszor elgondolkodtam azon, hogy azzal az agyondolgozott, kérges, munkáskézzel hogyan tudtak olyan csodálatosan finom rojtozást csinálni?

Milyen feliratot őrzött meg a vászon? A katolikus köszöntést sokan beleszőtték, de az 50-es években bizony nem merték felteríteni. Sokan kinyírták az abroszból.

Gyakoribb feliratok

„Isten hozott.”

„Isten hozott kedves vendég.”

„Édesanyám emléke, kezeit csókolom érte.”

„Édesanyám emléke.”

„Én uram és Istenem.”

„Dicsértessék a Jézus Krisztus.”

„Jézus az én reményem.”

Nagyon sok lány beleszőtte vagy szövötte a nevét az abroszba.

Kenyeres Ilona

Hanyecz Neszti,

Mészáros Teréz,

Tímár Ilonáé, Bula Anna,

Varga Monika

Ha menyasszony volt vagy férjhez ment beleszőtték a férje nevét is.

É I j e n T í m á r J ó z s e f é s n e j e

M é s z á r o s A n n a

H e g e d ű s J á n o s n e j e G e l l a i T e r é z

G y u r i c z a M i h á l y n e j e P a p p B o r b á l a ”

És még sok hasonlót. Találtam dátumos abroszt, Négy darab került elő, ezekről a jellegzetesebb cím alatt szeretnék szólni.

Dísztrölközőkbe is szőttek néha szöveget:

„Jó reggelt!”

„Jó egészséget!”

„Isten hozott!”

„Sárgarigó felszállott a fára,
Búsul szegény elhagyta a párja”

Szedett abrosz minták

47 abroszt néztem át, hogy valami képet kapjak és írjak róluk.

A legrégebbi szedett minta szerintem az **orgonacsöves**. Ezt megtaláltam a régi dátumos abroszokon is. Itt hosszú ő-vel mondják. Nincs ház, ahol ez a minta abroszban, törölközőben, vagy derékaljba elő ne fordult volna, még akkor is, ha már elnyűtték. A „síkot” ebben a mintában is duplaveréssel rótták bele. Több abroszban a szélén vastag orgonacsöves csík fut, a közepén ugyanez csak keskenyebb változatban. Akad olyan is, ahol a szélesre szőtt orgonacsöves sort más mintával szegélyezték. Az abroszok közepén ez a szegély ismétlődik. Az orgonacsövesnek 17 variációját számoltam meg. Akadt olyan is, melybe név is volt szöve. Nagyon szép minta.

Gyakoriságban második helyen állnak a **csillag mintának** nevezettek. Sok fajtáját, változatát találtam mind abroszban, mind törölközőben. Többen a csillag mintát derékaljba is használták. Érdekessé az összekötő motívum és a csíkot keretező szegély tette. Valami finoman tudták megválogatni és összeilleszteni a változatokat. Az abroszban itt is legtöbbször a keskeny szegély töltötte be a közepét.

Változatok: Csillagos, keresztcsillagos, zárt csillagos.

Harmadik leggyakoribb minta a **rozmaringos**. Készítettek” csupavászonba” és „pamukosba”is.

Változatai: sima rozmaringos, bimbósan rozmaringos és rozmaringos szegéllyel.

Azonban ebből csak a két szélső széles csíkot alkalmazták, de az abrosz belsejébe csak a szegély mintát ismerték. Igen meghatott egy rozmaringos abrosz. A rozmaringot keskeny csíkkal bekeretezi és a bimbókat a kereten kívül helyezi el. A név szerényen az abrosz bal sarkában húzódik meg: Tímár Ilonáé. A vezetéknev és keresztnév között kis rozmaring ág fekszik. Nagyon egyéni tervezés.

Nagyon sok **vadrózsás** abroszt lehet találni Endrődön. Úgy látszik nagyon szerették szőni, pedig nehéz és aprólékos. Sok változatát találtam. Vadrózsa kinyílv egymás mellett egy csíkban. Ugyan ez a virág között egy csillag. Máshol egy vadrózsaág, rajta a bogyó. Némelyiknél bekeretezve keskeny mintával. Közepük is kitöltve az abroszoknak keskenyebb csíkkal. Közkedvelt, mert variálható.

Melyek a leggyakrabban szőtt minták az előzőekben felsoroltakon kívül.

Labdarózsás van, aki ezt gránátalmásnak nevezi.

Kakasos: közkedvelt minta volt. Abroszban ritkán, törölközőbe gyakran szőtték.

Pávás, galambos. madaras: abroszba ritkán, törölközőbe gyakran szőtték.

Szegfűs: abroszban gyakran, törölközőben ritkán találtam.

Kisszegfűs: törölközőben gyakori, abroszban néha fordul elő.

Tubarózsás: csak egy abroszban találtam meg.

Búzavirágos: csak törölközőben

Kalászos: csak törölközőben

Pókos: csak törölközőben

Házikós: csak törölközőben találtam.

Szólóleveles: csak törölközőben fordul elő.

Törökös: csak törölközőben találtam.

Hereleveles: törölközőben, abroszban, mással kombinálva is szőtték.

Cickafarkas: keveset találtam (1 abrosz, pár törölköző)

Oltott rózsás: abroszban, törölközőben is előfordul. Mint folyondárt, mint bimbós ágat is használták, de csak egyes családok.

Szederleveles: Mind abroszban, mind törölközőben alkalmazták. Csodálatos variációk készültek belőle. Például egy 2 cm széles piros pántlika csík fogacskákkal és alul felül egy sor szederlevél. Felirat: „T.F. Endrőd, 1917.” Csodálatosan szép.

Makkos: Mind abroszba, mind törölközőbe alkalmazták. Gyakran ezekbe is szöveget, neveket szőtték. Elég sok abrosz található még belőlük. (Halottam hordócskának, orsósnak is nevezni.) Sokkal régebbiek mint a vadrózsások. Ezt a bennük lévő duplaveréses csík is elárulja.

Geometriai mintákat utoljára hagytam. Igen sok és dús csíkokat szőtték belőle. Csak pirossal természetesen. A nép nem geometriai mintának, hanem a benne meglátni vélt növényekről nevezte el.

A díszesebb abroszok, akár szedett volt, akár duplaveréses, nem kerültek mindennap az asztalra, csak ünnepeken. Megkülönböztetünk egyházi és családi ünnepeket. Az egyházi ünnepek: karácsony, húsvét, pünkösöd, más jelleggel bírtak. Ezeknek az ünnepeknek a megtartása vallási ceremóniával, tisztelettel, kegyelettel telített volt. Nem duhajkodás, cifrázkodás volt a jellemzője. Így az asztalra a legszebb duplaveréses abrosz került. Meghatározta ezt a család legöregebb nő tagja. Ha volt szedett benne a katolikus köszönéssel, akkor azt tették fel. Igen mindenütt volt egy ilyen vallásos feliratú abrosz. Mert használták, mert sok öreg kihalt, így sok ilyen abrosz elkallódott.

Nagypénteken tiszta fehér - melynek a két végén volt csak csík – terítették fel. A családi ünnepeken már más volt a helyzet. Lánykérés, névnap, hérész, lakodalomba

hívogatás, keresztelő: „Isten hozott” vagy „Isten hozott kedves vendég” feliratú került az asztalra. Lánykérésnél, keresztelőkor a leány nevével szőttet terítették fel.

Lakodalomkor a menyasszony asztalára az új pár nevével ellátott, a többiekre duplaveréses, a gyerekekére, a zenészekére csak sima csíkos volt illendő vagy szokás. Meg kell emlékezni még a törölközők használatáról is.

Dísz törölköző: helye a nagyházba (nagyszoba) bemenet, az ajtó és a kemence melletti falon felfüggesztett törölköző tartón volt. Írtam a díszesebb törölközőkről. Mindet párjával, vagy négyes, tehát két párt szőtték egyformát. De ezeket nem használták. Csak szépen ott állt a szekrényben. Leány kapta anyjától és még szőtt is hozzá. Persze akadt olyan is, aki elhasznált mindent.

Ünnepi abroszok méretei: díszabrosz hossza 170-180 cm szélessége 120 cm.

Dísz törölköző hossza 1 m és még a rojt szélessége 120 cm.

A szedett abroszok között is volt úgynevezett 12 személyes. Mérete hossza 3 m, szélessége 120 cm.

Különleges szőttek

1. Évszám és feliratos abrosz

„ÉLJEN UHRIN GYÖRGY ÉS NEJE KOVÁTS ILONA 1882”

Két végén duplaveréses fogacskás³¹ 10 cm széles”csík. Középen a felirat bal oldalán 24 cm, a felirat jobb oldalán 30 cm hosszán „orgonacsöves” minta. A felirat alatt és fölött a többi rész üres. Az abrosz hossza 3 m, szélessége 124 cm.

2. Évszám és feliratos abrosz

„ÉLJEN KATONA JÓZSEF 1882”

A szöveg előtt és mögött itt is „orgonacsöves” a térkitöltés. Tovább 25 cm –es távolságokra egyszerű duplaveréses csík ismétlődik. Hossza 3 m.

3. Évszám és feliratos abrosz

„ ISTEN HOZOTT KEDVES VENDÉGEIM EMLÉK 1904”

³¹ fogacskás= apró háromszögekből álló mintasor, cakkosnak is mondják

Két szélén 8 cm széles szedett minta: keretbe foglalt labdarózsa, a kereten felül és alul egy-egy sor herelevél. A felirattól a széléig egyszerű hullám szövés tölti ki a teret. 14 cm távolságra ismétlődve. Mérete hossza 150 cm, szélessége 120 cm.

4. Évszamos és feliratos törölköző

„T. F. Endrőd 1917.”

Két szélén 8 cm széles csík. Belül két sor szederleveles mintát fog közre fél centis duplaveréses sáv. A csíkon kívül fél szederlevélkék.

5. Feliratos abrosz

„ÉN URAM ÉN ISTENEM”

Két szélén 12 cm széles keretbe foglalt csík. Sarkára állított négyzet (belül is minta). A négyzeteket egy vonal köti össze, rajta két szárával találkozó szegfű. Az abrosz belső részébe a csíkokat 13 cm-es távolságokban a keret alkotja. Hossza 2 m, szélessége 120 cm.

6. Házikós törölköző mellette tyúk (galamb) és szarvas. Nincs keret, de van alap (föld) amin az építmény áll. Ezt a mintát soha senki nem látta a megkérdezettek közül. Szőtte Szabó Bálintné sártói Tímár Mária, aki maga tervezte a mintát. Sártóban volt tanyájuk, ott pásztorok is éltek, akik ezt és hasonló motívumokat botra faragtak. Talán onnan vette? – ki tudja. Testvére Véha Albertné, Ilona is sokat és szépeket szőtt.

Sokkal többet, nemesen egyszerűeket lehetne még kiemelni, melyek lehelik még a régi korok emlékét. Akad azonban olyan is melyikről érzik a XX. század mesterkéltége, ilyennek tartom a bodza virágosnak nevezett mintát. Odasorolnám a „szép” oltott rózsák közé. Ezt a mintát csak két asszony csinálta. Hogy nekik tetszett-e vagy megrendelőiknek, nem tudom. Az biztos és szerencse, hogy csak a 30-as években hozta be valaki. Először Gyuricza Mária szőtte, később tanítványa Tímár Mihályné. De honnan szerezték nem tudni. Olyan korú, mint az oltott rózsás minta. Az is tőlük ered.

Volt Endrődnek „takáts”³² dinasztíája is. Amit szőttek dicsérte munkájukat. Ezt a mesterséget a Bálint család folytatta. Az emlékezet Bálint Gergelyig ér vissza. Az egyházi anyakönyvek korábbról is tanúskodnának. Bálint Gergely után – fia József majd Imre – és végül az utolsó „takáts” is Bálint Imre volt. Bálint takács szőttesei remekművek. Derékaljai ízlésesek, hibátlan szövésűek. Szóval mesteri munka. Duplaveréses abroszai olyanok, hogy

³² takáts= takács régies írásmód

a gazdag lányok büszkén mutathatták kelengyjüket. Nemesen egyszerűek, ízlésesek. Hogy milyen minta hullt le a takácsoktól nem tudom, de érzem. A geometriai mintás abroszok dús és rendkívüli változatossága, a duplaveréses abroszok remek csík mozaikja tőlük szállt le. Ha igaz, akkor meg kell előtük – azaz szellemük előtt – hajtanom a fejemet, mert jó ízlésre, szép mintákra tanították akaratlanul is a népet.

Ami érdekes, a szomszédos Mezőtúr város (700 éves) történetében olvastam, csak egy takács mester dolgozott a céhben. Mezőtúr népe nem volt szövő-fonó nép.

De nem szabad elfelejtenem a névtelen takácsokról, azokról az asszonyokról, akiket még megőrzött az emlékezet, mint mintafákat, jól szövőket, akiktől talán mások is átvették a mintákat. Bizony soknak már a nevét sem tudjuk, mert a munka gyakran túléli a készítőjét.

Az egyik Gyuricza Mária nevű asszony, aki a virágos mintákat szépen egyenletesen szötte. Szőtt rozsmaringosat, rózsásat, tervezett összekötő mintákat. Mint emlegetik, ezeket le sem rajzolta, csak úgy „kitalálta”. Gyuricza Mária tanítványa és mintáinak követője Tímárné Soczó Mari néni. De ő is sokat változtatott tanítója motívumain. Talán régi vásznak mintáit is alkalmazta, úgy érzik a munkáin.

Meg kell emlékezni az ugari tanyákon lakó Gellai Brigittáról és Gellai Regináról. Rengeteg szötte maradt utánuk unokáiknak és dédunokáiknak. Édesanyjuk Varga Kata mintáit mentették át, az meg az elődeiét. A Gellai testvérek közül Brigitta volt a mintafa. Abroszai, törölközői „öreg” mintákról tanúskodnak. Mind a két lány Jánosik fiúhoz ment férjhez. Ott már volt egy menyecske, Jánosik Andrásné, aki szintén csodálatosan szötte. Csillagos abroszai oly finoman mintáztak, hogy a takácsmester is büszke volna rájuk.

A Csúvár család is emlékszik egyik remekül szövő tagjára, Csúvár Lajosné Varga Mónikára. Sok új keletű mintát szötte vásznaiba. Lehetne sok tehetségről írni, de hol vannak már a mesterien szövő mintafák!

Sokat töprengtem azon, hogy a meglévő mintákhoz honnan, merről hozták őseink a változatokat. Töprengéseimnek egy kedves vendég kérdései adtak helyes irányt. Meglátogatta kiállításunkat a Néprajzi Múzeum kiváló szakembere, nagyszerű tudósa Dr. Némethné Fülöp Katalin Dr. Végignézte a kiállítást, majd a következő kérdéseket tette fel:

Hová jártak az Endrődiek vásárra? Hová jártak az Endrődiek búcsúra? Honnan nősültek az Endrődiek, vagy hová mentek férjhez?

Az állatok vásárlásának helye Nagyvárad volt. Sok-sok öreg emlékezik még ” mentünk Váradra tehenet, ökröt venni”. A család tagjai, vagy a hajcsárok a jól ismert

rövidebb utakon hajtották haza a marhát vagy juhot. Sok család szerezte így be a szükséges és továbbnevelésre való állatokat. A gazdag legelőkön felhizlalták és vitték eladni a Kisújszállási, néha Mezőtúri, Túrkevei vásárookra. (Ezek jó vásárok voltak.)

Búcsúra Mária-Radnára jártak. Festőien szép hely. A Maros jobb partján fekszik, szemben Lippával. Aradról keskeny vágányú vasút visz ki Radnára. Amikor vége volt az aratásnak, a cséplésnek, és a kender nyári munkálatainak szeptember 8-án Kisasszony nap előtt megkezdődtek az előkészületek. Választottak egy búcsúgazdát, fogadtak pár lovaskocsit, amire a batyukat felrakták. Kora hajnalban megindultak Radnára. 3-400-an mentek egyszerre. Radna körülbelül 100 km távolságra van Endrőtől. Az úton énekeltek, imádkoztak, betértek a közbeeső falvak templomaiba, ahol megpihentek. Radnára érve résztvettek a búcsú szertartásain.

Délután átmentek Lippára - csak egy híd választja el Radnától- és bevásároltak. Majd a búcsúsgazda vezetésével hazaindultak. A radnai búcsú híres volt. Erdély nagy városaiból, falvaiból rengetegen jöttek búcsút járni. Ismeretséget kötöttek egymással. Amint a régiek elmondták némely esetben még házasságkötés is létre jött. A radnai hegy oldalában lévő Kálvária IX. Stációjára ma is ez van írva: „Csináltatták az endrődi hívek 1889-ben.”

Arról, hogy mikortól kezdve jártak ide búcsúra, beszéljen helyettünk egy végrendelet. „Hegedűs Albert végrendelete 1758-ból”.

1. "Tisztelt plebánusunknak ety harmat fő ösztöt szentmise szolgáltatásokra.
Lelkemért...
2. Váradi és Radnai tisztelt Prátereknek két-két forintokat szent mise szolgálatokra.
3. Aradi T. Prátereknek ety-ety forintokat ugyan szent misékre." (História Domus, 5)

Honnan nőültek az endrődiek, vagy hová mentek férjhez? Legtöbben a saját falujukba. De voltak házasságkötések Dévaványával, már kevesebb Kunszentmártonnal, és Békésszentandrással. De nem volt a környező községekkel, még Gyomával sem abban az időben.

Valóban ezek a kérdések sok mindenre feleltet adnak. A fentiekre rávilágít az is, hogy Endrőd tiszta katolikus község. Hithű, búcsúra járó katolikusok, itt a körülvevő református és evangélikus falvakkal szemben. Érthető, hogy az egyház törvényeihez ragaszkodó Endrődiek nem házasodtak a környező másvallású testvérekkel.

Nyelvjárás tekintetében is valahogy így van. A környező községek í-ző nyelvjárásával szemben az Endrődiek középzárt e-vel beszélnek.

Paróczai Gergely ma is élő magyar szakos tanár mondotta el, hogy 20-25 évvel ezelőtt a Tudományos Akadémia az Alföld nyelvjárási térképé készítette el. Endrődre Dr Deme László professzor jött ki. 10-15 családot hallgatott meg és megdöbbenve vette tudomásul, hogy i-zés helyett itt a középzárt e-vel beszél a nép. Fent Pesten úgy gondolták, hogy tévedett az öreg professzor. Egy fiatalot küldtek ki a vélt tévedés tisztázására. De az eredmény ugyan az volt.

Talán ez is ad némi magyarázatot „művészetünk” elzártságára. Hogy mégis honnan kerültek ide a minták, azt eldönteni én nem vagyok illetékes. Biztos, hogy akad minta a környező falvakban is olyan, ami itt is megtalálható. Hogy innen került-e oda, vagy onnan ide, ezt nehéz volna eldönteni. Például a herelevéles, oltottrózsás mintákat más községekben is láttam már, pl. Békéscsabán, a tanyamúzeum asztalán feketével szöve. De herelevél és rózsa a természetben is előfordul minden határban. A nép azt mintázta le, ami körülötte volt, amit ismert, amit szeretett.

Olyan ez, mint a népdal, sok helyen énekelték, tettek hozzá, elvettek belőle. Hiszen egy dalnak is több változatát ismerünk. A szőttes mintákat is kigondolták, megtervezték, tettek hozzá, vettek el belőle. Egyik ezt találta szebbnek, másik azt, így született meg a rengeteg variáció.

A környező községekhez képest nagyon mozgékony volt az endrődi nép. A század elején sok búcsús elzarándokolt Rómába is. Az első világháborúban sok-sok asszony összebeszél, batyut kötöttek a hátukra, rózsafüzér a kezükbe és „meglátogatták” fiaikat a fronton. Voltak, akik Doberdó felé mentek, voltak, akik a nagy orosz mezőkre gyalogoltak.

Több család őrzi annak az emlékét, hogy ősei Erdélyből jöttek. Hozhattak azok is egy-két szőtt dolgot magukkal. A borvizet meg az áruikat a székelyek idáig hozták, szálfákat Körösön úsztattak a házépítéshez.

Északról a meszet kocsikon hozták le a mészégetők. A drótosok is lejártak ide vászonfazekakat drótozni. Volt mozgás a népek között.

A minták között van még, amit törökösnek neveznek. De senki sem tudja megmondani miért. Szőnek is olyat. Én török szegfünek vélem a virágot a formája után. Hol akadtak rá, honnan hozták? Búcsúról, vásárról? Ki tudja.

Amikor a több mint 400 db szőtest együtt láttam abban a kis öreg parasztházban (Tájház), nagyon kedves volt az összhang. Hiszen ilyen, vagy egyszerűbb házakban készültek ezek valaha. Felemelő érzés volt körülnézni. Úgy éreztem egy falu becsületes népe kölcsön adta nekem féltve őrzött kincsét, emlékét. Megőrizték és szeretettel

adták ide, mert tudták, hogy így többen láthatják. A kiállításban 2255 személy gyönyörködött. Az emlékkönyvbe nagyon sok és értékes szöveget írtak. Egy rövid emléksor így szól: „Összeszorult szívvel csak ennyit tudok írni: Köszönjük.”

Most én is így vagyok. Meghatódva mondok köszönetet a bizalomért és szeretetért, amellyel kölcsönadták féltve őrzött szötteseiket.

Tisztelet azoknak, akik megcsinálták, hála azoknak, akik kölcsönözték.

Végül: hála és köszönet azoknak, akik a minták megmentésén fáradoznak.

Endrőd, 1982. január 25.

Vaszkó Irén

Köszönetet mondok azoknak, akik tudásukkal, minta ismeretükkel segítségemre voltak:

Fülöp Mihályné Szilágyi Juliska
Fülöp Istvánné Pelyva Ilona
Pelyva Elekné Tímár Anna
Szurovecz Istvánné Jánosik Margit
Turcsányi Miklósné Vaszkó Mária
Iványi Elekné Tímár Mária

Köszönet azoknak is, akik az anyag elrendezésében összegyűjtésében segítettek:

Rauné Tímár Hermina
Iványi Istvánné
Csatlós Balázsné
Szabó Katalin
Kiszely Béláné
Knapcsek Bálintné

Hálából szeretném megörökíteni azok nevét, akik szép szötteseiket kölcsön adták:

Uhrin Miklósné	30 db
Rauné Tímár Hermina	25 db
Kiszely Béláné	18 db
Bohráth Miklósné	10 db
Hegedűsné Csúvár Erzsébet	7 db
Hegedűsné Szabó Erzsébet	7 db
Lapatinszkiné Polányi Mária	7 db
Hanyecz Sándorné	7 db

Porubcsánszkiné Polányi Mária	7 db
Hanyecz Sándorné	7 db
Porubcsánszkiné Varga Mónika	7 db
Szabó Bálint	6 db
Knappcsek Bálintné	9 db
Pintér Béláné	5 db
Tóth Máténé	4 db
Rau Ádámné	4 db
Csatlós Balázsné	4 db
Miklósné Róza Luca	4 db
Dinya Elekné	4 db
Pelyva Elekné	7 db
Dinya Máténé	4 db
Németh Dezsőné	4 db
Majoros Györgyné	4 db
Buláné K. Tímár Mária	4 db
Látkóczkiné-Kulikné	4 db
Szujó Lajosné	4 db
Sóczó Margit	3 db
Cserép Illésné	3 db
Katonáné Tímár Mónika	2 db
Farkas Károlyné	2 db
Róza Antalné	2 db
Szabó Incéné	3 db
Gácsi Lászlóné	2 db
Balogh Vincéné	1 db
Ugrin Imréné	1 db
Véha Illésné	1 db
Polányi Lajosné	1 db
Mészáros Teréz örököse	1 db
Arnóczkiné Hanyecz Neszte	1 db
Tájház tulajdona	11 db

Adatközlők:

Fülöp Mihályné Szilágyi Juliska édesapjától tanulta a szövést. Szilágyi Menyhért 1880-ban született.

Fülöp Istvánné Pelyva Ilona édesanyjától tanult. Kontra Ilona 1881-ben született.

Tímár Miklósné Liziczai Mária édesanyjától vette át a mintákat.

Pelyva Elekné szükség Timár Anna nagyanyjától tanulta a mintákat. Iványi Franciska 1876-ban született.

Szurovecz Istvánné Jánosik Margit

Uhrin Miklósné Véha Terézia édesanyjától tanult szőni. Sártói Timár Ilona 1880-ban született.

Rauné Dógi Timár Hermina édesanyjától, Salamon Reginától tanult, aki 1890-ben született.

Forrásmunkák

1. **Karácsonyi** János: Békés vármegye története Gyula, 1896.
2. **Kovács** Béla, Dr.: Endrőd gazdasági és társadalmi viszonyai az újjátelepítéstől 1848-ig (doktori disszertáció)
3. **Palugyai** Imre,ifj.: Békés, Csanád, Csongrád, Hont megyék leírása Pest, 1852-55
4. **Községi Levéltár**, Endrőd
5. **Historia Domus**: E.P.L. Historia Ecclesias et Parochiae Endrődiensis conscrita.
Anno 1833